

«DE' BLIR ITJ HUMØR UTEN KULØR!»

- En sammenligning av Trondheims tendenser ved fargesetting fra modernismen til i dag

Forord

Endelig er dagen her da jeg faktisk har en ferdig bacheloroppgave i hånd. Da jeg startet mine studier ved NTNU for tre år siden så var jeg ikke sikker på om dette var noe jeg kom til å fullføre, dels fordi jeg ikke var helt sikker på hva studiet innebar faglig sett og dels fordi det å skulle kombinere dette med tilnærmet full jobb ved siden av følte overveldende.

Etter å ha jobbet fulltid i nesten ti år som maler så var det en uvant følelse å sette seg på skolebenken igjen. Samtidig var det også godt å kunne få bryne hjernen, og ta til seg masse ny kunnskap.

Årene har flydd, og jeg har hatt et veldig fint studieløp.

Jeg vil benytte anledningen til å takke NTNU, og de mange engasjerte forelesere gjennom årene. Videre takker jeg klassen for godt samhold og inkluderende miljø.

Jeg vil rette en stor takk til Byantikvaren i Trondheim som tok godt imot meg under hospiteringsperioden. Jeg trivdes veldig godt hos Mette, Kjersti, Roy Åge, Elisabeth og Gunnar! Øvrige ansatte har også vært veldig hyggelig å jobbe med.

Jeg har fått god hjelp i arbeidet med bachelor-oppgaven her, og døren har alltid vært åpen.

Stor takk også til universitetslektor Kine Angelo ved Gløshaugen for god hjelp og stor inspirasjon til oppgaven.

Og sist, men ikke minst; tusen hjertelig takk til Insa Müller for uvurderlig veiledning underveis med skrivningen! Du har vært en stor støtte for en rådvill student, og fått meg på rett spor når jeg har stått fast.

Jeg vil også takke min meget tålmodige ektemann som mer enn én gang har måttet vekke meg da jeg har forsøkt studere sene ettermiddager, kvelder og helger, og min familie som aldri har mistet troen på meg selv om jeg har gjort det i perioder.

Innhold:

1. Innledning
2. Om farger
 - 2.1. I mørket er alle katter grå – hvordan farger påvirker oss
 - 2.2. Juridisk vern av farger – finnes det?
3. Modernisme
 - 3.1. Modernisme i Norge
 - 3.2. Modernisme i Trondheim
 - 3.3. Sammenligning av fargebruk på modernistisk arkitektur i Trondheim
4. Hvordan den lokale kulturminneforvaltningen jobber med bevaring av modernistisk arkitektur og farger
 - 4.1. Modernisme-prosjektet i Trondheim
 - 4.2. Aktsomhetskart for Trondheim
 - 4.3. Fargeveileder for Trondheim
5. Drøfting
6. Konklusjon

1. Innledning

MODERNISMEN I TRONDHEIM

I løpet av disse tre årene som student har jeg ofte gjort meg tanker om det som er modernistisk arkitektur er verdt å bevare sett fra kulturminneforvaltningens øyne. Det jobbes i grove trekk etter en grense som er før eller etter 1950 i kulturminneforvaltningen, og jeg har noen ganger lurt på om bygninger som i denne sammenheng er nye er prioritert. Det fins bygninger i Norge som er bevart, som f eks villa Stenersen og villa Dammann, men da fordi de har stor nasjonal verdi, og de er derfor ikke en del av den mer hverdagslige arkitekturen. Villa Stenersen regnes som et av hovedverkene for modernismen i Norge¹, og er fredet på grunn av sine arkitektoniske verdier da den er tegnet av Arne Korsmo, en av Norges aller største arkitekter.² Villa Dammann er oppført av Arne Korsmo og Sverre Aasland, og inngår i en områdefredning som ble gjort i 1997 av Riksantikvaren³.

Jeg har derfor valgt modernisme delvis fordi jeg har en interesse for denne arkitektoniske stilretning, men også fordi perioden er relativt lite utforsket med tanke på fargesetting og bevaring av dette.

I denne bacheloroppgaven skal jeg se nærmere på modernismen i Trondheim, løst satt til perioden 1950-1970, og stille følgende spørsmål:

Hvordan er bevaring av bygninger fra modernismen i Trondheim prioritert fra vernemyndighetenes side? Og hvilken rolle spiller farger i denne sammenhengen?

Dette vil jeg undersøke nærmere ved å se på bygninger oppført i perioden og ved å se i arkiver, som Byantikvarens lysbildesamling. Her har jeg funnet fotografi som viser byen som den så ut, og jeg har sammenlignet fotografiene med dagens fargesetting. Jeg har også hatt faglige samtaler med universitetslektor Kine Angelo ved Gløshaugen og byantikvar Mette Bye, antikvar og historiker hos Byantikvaren Roy Åge Håpnes og seniorrådgiver hos

¹ <http://www.nasjonalmuseet.no/Villa+Stenersen.9UFRrG32.ips>, sist aksessert 25.04.19

² <https://www.riksantikvaren.no/Fredning/Fredninger/2012/Villa-Stenersen-paa-Vindern-i-Oslo-er-fredet>, sist aksessert 25.04.2019

³ <https://www.riksantikvaren.no/Aktuelt/Nyheter/2012/Fredningsvedtaket-for-Anne-Maries-vei-bliir-staaende>, sist aksessert 25.04.2019

Byantikvaren Gunnar Houen ved Byantikvaren i Trondheim. Under samtalene tok jeg notater som jeg har brukt i arbeidet med oppgaven.

2. Om farger

2.1 I mørket er alle katter grå – hvordan farger påvirker oss

Uten lys har vi vanskelig for å se farger. Dette er fordi farger er noe vi oppfatter gjennom lys med en bestemt bølgelengde, som kalles nanometer. Nanometer blir ofte brukt til å angi bølgelengden til elektromagnetisk stråling nær den synlige delen av frekvensspekteret. Synlig lys strekker seg fra omlag 400 til 700 nm.⁴

Lys er da en form for elektromagnetisk stråling, og det som treffer på spekteret mellom 400 nm til 700 nm er det vi ser i form av farger. Jo høyere tall på skalaen, desto raskere oppfatter vi fargen. Rundt 400 nm finner vi den dype blå fargen, og rundt 700 nm finner vi den klare røde. Rødt er da en farge som vil oppfattes raskt av øyet, og det er derfor den ofte brukes i trafikkskilt.

Vi kan dele inn farger i fire primærfarger om man følger Natural Color System (NCS) sitt fargesystem, eller elementærfarger som NCS selv kaller de.⁵ De fargene er rød, gul, blå og grønn. I tillegg er også hvitt og sort en del av elementærfargene. Noen fargesystem har kun tre primærfarger, fordi grønn er en farge man blander seg fram til. Grønn er en blanding av gul og blå, den kan vi også kalle for sekundærfarge⁶ fordi den er blandet av to primærfarger. Det gjelder også oransje og lilla, som vi får av henholdsvis gul og rød, og rød og blå. Blander vi en primærfarge og en sekundærfarge så får vi en tertiærfarge.⁷

Farger har også en temperatur, de aller fleste forbinder blå med noe kjølig og rødt med noe varmt. Farger i seg selv kan ikke fysisk endre temperaturen i et rom, men den endrer vår oppfatning av den. Farger påvirker ikke bare oss, men de påvirker også hverandre. Noen farger synes vi passer bedre sammen fordi fargene samarbeider og løfter hverandre, mens

⁴ <https://snl.no/nanometer>, sist aksessert 14.03.19

⁵

<https://www.naob.no/ordbok/sekundærfarge><https://www.naob.no/ordbok/sekundærfarge><https://snl.no/NCS>, sist aksessert 26.04.19

⁶ <https://www.naob.no/ordbok/sekundærfarge>, sist aksessert 26.04.19

⁷ <http://www.betydning-definisjoner.com/Tertiærfarge>, sist aksessert 26.04.19

andre farger kan bli masete og rett og slett stygge om de settes sammen. Derfor er fargesetting av arkitekturen av betydning. Fargene på en bygning og et bygningsmiljø påvirker vår opplevelse av den, generelt gjelder dette alle våre bygde omgivelser. Fargevalg er viktig når man fargesetter både innendørs og utendørs.

Bildet er eget. Fargekart fra ca. 1961.

I den senere tid har grå vært en svært dominerende farge, og jeg har med egne øyne sett hvor grå hverdagen er i ferd med å bli – vi har grå biler, grå stuer, grå hus⁸.

Grått blir av veldig mange ansett som tidløst, trygt og elegant. Etter å ha gått kurs som fargekonsulent har jeg også lært at grått er en passiv farge, den tilfører ingenting til verken interiør eller eksteriør. Fargen grå kan ikke leve alene, den må ha selskap av andre farger som den kan løfte fram. Mange vil nok hevde at bygninger malt i grått ikke forstyrrer og vil alltid passe i sine omgivelser nettopp fordi den er så «trygg» og «nøytral», men om hele gatestrekk ender opp i grått så vil nok inntrykket endres dramatisk fra et som er malt i farger.

2.2 Juridisk vern av farger - fins det?

Det fins ingen lovhjemmel for vern av fargesetting av interiør eller eksteriør i Lov om kulturminner (kml) eller i Lov om planlegging og byggesaksbehandling (pbl). Kun ved strengeste form for vern, det vil si fredning, er farger også en del av en bygning som helhet. I kml §2 tredje ledd kan vi lese at

⁸ <https://www.nrk.no/trondelag/xl/norge-i-koks-kalk-og-gratt-1.13078142>, sist aksessert 26.04.19

«Etter denne lov er det kulturhistorisk eller arkitektonisk verdifulle kulturminner og kulturmiljøer som kan vernes. Ved vurdering av verneverdier kan det i tillegg legges vekt på viktige naturverdier knyttet til kulturminnene.»

Her nevnes «arkitektonisk verdifulle kulturminner», men farger er ikke nevnt som et vilkår.

Kml §15, Fredning av bygninger, anlegg m.v. fra nyere tid, fjerde ledd

«Dersom det i fredningsvedtaket ikke er gitt nærmere regler om fredningens innhold, må ingen rive, flytte, påbygge, endre, forandre materialer eller farger eller foreta andre endringer som går lenger enn vanlig vedlikehold. Tiltak ut over dette krever tillatelse av vedkommende myndighet etter § 15 a. Dette omfatter også fast inventar.»

Her er farger nevnt som et vilkår som regnes som en endring som må varsles, og ev søkes dispensasjon for om de skal endres. Dette gjelder da kun hvis aktuell bygning allerede er fredet.

Lov om kulturminner er det lovverket som vernemyndigheter jobber etter, da først og fremst Riksantikvaren. Underlagt denne er Fylkeskommunen og Sametinget, og neste ledd blir da kommunen. Kommunen er rådgivende, og har ikke myndighet til å pålegge eller forby – dette må gjøres av enten Fylkeskommunen eller Riksantikvaren. Man kan benytte seg av både kml og pbl i kulturminnesaker eller byggesaker, men kml går foran pbl etter lex specialis-prinsippet ved motstridene rettsregler.⁹ Lex specialis innebærer at spesielle regler går foran generelle regler, og kml gjelder kulturminner spesielt mens pbl gjelder byggesaker generelt.

Pbl §20-1. Tiltak som omfattes av byggesaksbestemmelsene.

«Følgende tiltak omfattes av byggesaksbestemmelsene i denne lov:

- a) oppføring, tilbygging, påbygging, underbygging eller plassering av bygning, konstruksjon eller anlegg
- b) vesentlig endring eller vesentlig reparasjon av tiltak som nevnt under bokstav a
- c) Fasadeendring»

Her er «fasadeendring» noe som omfattes av byggesaksbestemmelsene, men som vi ser i neste paragraf så er man ikke søknadspliktig hvis endringen «ikke fører til at bygningens karakter endres». Farger er igjen ikke nevnt spesifikt, hvilket betyr at om man bare vil male

⁹ https://jusleksikon.no/wiki/Lex_specialis, sist aksessert 04.05.19

om en bygning så kan det tolkes dithen at fargebruk på eksteriør ikke er omfattet av loven. Fargesetting av en bygnings eksteriør kan i aller høyeste grad endre dens karakter slik at vilkåret «vesentlig endring» eller «fasadeendring» oppfylles, men dette er en avgjørelse basert på skjønn, og det gir et visst spillerom for den som tolker lovteksten. Det krever at man har kunnskap om fargesetting og historiske farger, noe få av de som eier boliger som ikke er fredet eller klassifisert som A, B eller C i aktsomhetskartet kanskje har.

Pbl §20-5. Tiltak som er unntatt søknadsplikt.

«f) fasadeendring som ikke fører til at bygningens karakter endres, samt tilbakeføring av fasade til tidligere dokumentert utførelse»

Nyere bygninger kan ha arkitektoniske verdier som er verdt å ta vare på, men så lenge bygningen ikke er underlagt vern av noe slag så står eier i grunn fritt til å både bygge om eller male om uten at myndigheter har hjemmel i lover når de gir råd om hva som burde gjøres, og hvordan. Byantikvaren har en rådgivende funksjon, og blir ofte kontaktet for veiledning og anbefalinger, men det er likevel opp til den enkelte eier å ta dette til følge.

3. Modernisme

Det mange tenker på når man sier «1950-tallet» er den blomstrende amerikanske kulturen, med banebrytende musikk som rock n´roll, store biler med runde former og friske farger og dineren med jukeboxen og rutete golv. Dette var tiden da tenårene «kom til», man gikk ikke fra å være barn direkte til å være voksen – nå kom perioden imellom hvor man fortsatt kunne være uavhengig uten å måtte stå på egne ben. Det var lov å være litt opprørsk, noe som satte sitt preg på musikken og dansen. 1950-tallet var USA sin storhetstid, og landet påvirket vesten enormt med sin kultur. Krigen var over, og nå skulle man se framover mot en tid som nok ville bli veldig preget av romalderen, en moderne livsstil og framskritt. Design var i fokus, med inspirasjon fra romfart og framtiden, og optimismen satte sitt preg på fargebruken.

Europa var derimot utarmet etter krigen, og led av mangel på alt fra mat til materialer. Her kunne man ikke unne seg økt forbruk eller sløse ressurser på å tegne bruksting som så ut som de kom fra framtiden. Man bodde trangt under enkle kår, og det var ikke alle forunt å ha TV, eller bil. Det var ikke uvanlig for familier å dele soverom, og man hadde ett bad på deling.

Likevel tenker mange tilbake på tiåret og sukker over de rutete kjøkkengulvene «alle» hadde. Kjøkkenstolene var røde og hvite med tykke seter, og så ut som innredningen i datidens amerikanske biler. Biler som var store og gyngende, og med sofa til seter. Kromlister prydet både biler og kjøkkenbord. Har den romantiske oppfatningen av 1950-tallet og framover rot i virkeligheten her i Trondheim? Var det pastellfargede hus overalt i byen og neon på alle fasader?

3.1 Modernisme i Norge

Perioden er også kjent som funksjonalisme, gjerne også funkis, i Norden. Den strekker seg fra rundt 1920 til 1970, med perioden 1940-1970 som preges av gjenreising etter krigen¹⁰, og er preget av internasjonalt tankegods og internasjonalt utviklet teknologi. Det vil si at tanken om at det skulle være arbeidsbesparende og billig å bygge, det skulle være lys, luft og effektiv arealbruk. Estetiske element uten noe funksjon var noe man unngikk, her var praktiske løsninger i fokus. I denne perioden kom de industrielt fremstilte byggematerialer for fullt, og dette har preget arkitekturen i etterkrigstida.

I Europa var arkitekturen preget av flate tak, og en utstrakt bruk av betong, stål og glass. Her hjemme ble det et litt mer lokalt preg med mer bruk av treverk, slake saltak på grunn av klima, og tegl ble mye brukt. Det er typisk for Norge med rendyrket modernisme i tre, noe som skyldes at vi har en god tilgang til materialet her. Perioden etter krigen er preget av en nøktern arkitektur som en renset for all unødig utsmykking fordi man behøvde «å bygge landet», og både materialer og penger var det dårlig med.¹¹

Fra 1952 og utover kom alkydøljemalingen og malerrullen, noe som ledet til at huseierne kunne male husene sine selv. Fargesettingen var litt mer dempet enn tidligere periode, og man søkte det typisk norske. Eksempel på farger som var i tiden er rød, Staverngul og grønn.¹²

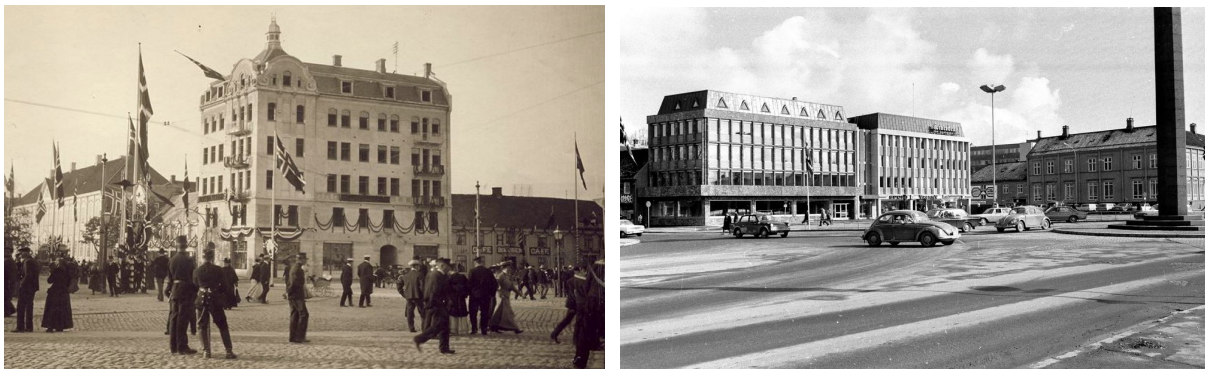
¹⁰ Drange, T m fl. 2011. Gamle trehus – Historikk, reparasjon og vedlikehold. Universitetsforlaget AS.

¹¹ Brekke m.fl.2008. Norsk arkitekturhistorie – Frå steinalder og bronsealder til det 21.hundreåret. Oslo: Det Norske Samlaget. S. 368-369.

¹² <https://www.byggogbevar.no/pusse-opp/maling/artikler/finn-fargene>, sist aksessert 26.04.19

3.2 Modernismen i Trondheim

Her hjemme i Trondheim kan perioden fra rundt 1950 og utover kalles «etterkrigsrealisme», da påvirkningen fra funksjonalismen fortsatt var veldig sterk men stilen endret seg likevel litt. Som nevnt var tiden etter krigen preget av en framtidsoptimisme, det var også tilfellet for Trondheim. Nå var det det nye og moderne som stod i fokus, og nye forbilder for bygningers proporsjoner og størrelser. Gamle bygninger ble revet, spesielt i sentrum, og nye med et moderne preg ble satt opp uten å tilpasse så nøye til omgivelsene. De gamle trehusene var ikke noe man behøvde å ta hensyn til, eller bevare i det hele tatt.¹³ Dette ser man på Trondheim torg, hvor den gamle murbygningen kalt «Munken» ble revet og et helt nytt bygg satt opp i dets sted.

«Munken» i henholdsvis 1906¹⁴ og 1973¹⁵. Det gamle trehuset ved siden av «Munken» er også revet og erstattet med et moderne bygg på siste bildet. De to nye byggene «snakker» bedre sammen enn de gamle, og proporsjonene er ikke like voldsomme, men sammenlignet med Svaneapoteket og Stiftsgården er skiller de seg veldig ut.

Den gamle bygningen var ikke noe populært innslag i bybildet, og det kan diskuteres om ikke de nye bygningene tilpasser seg omgivelsene noe bedre med sine lavere høyder og et formspråk som ligner mer på hverandre, til tross for at de også skiller seg ut.

I dag har tanken om at man ser bygninger i sammenheng med sine omgivelser og tilpasses til eksisterende bebyggelse fått stadig mer fotfeste.

¹³ <https://www.adressa.no/nyheter/trondheim/article84139.ece>, sist aksessert 27.03.19

¹⁴ <https://www.strindahistorielag.no/wiki/index.php?title=Munken>, sist aksessert 30.03.19

¹⁵ https://www.adressa.no/nyheter/adressa_noogda/article9221599.ece, sist aksessert 30.03.19

3.3 Sammenligning av fargebruk på modernistisk arkitektur i Trondheim

Som tidligere nevnt så var det de tradisjonelle fargene som rådet i perioden, da det var et ønske om å finne tilbake til våre røtter og det typiske norske. Ifølge Gunnar Houen var modernismen i Trondheim preget av lyse farger som hvit, gul, grå og duse grønne toner. Han forteller at rundt 1930 kommer et brudd med alt det hvite som har rådet siden 1890-tallet, og bygninger som da var hvite ble malt røde og okergule. Eksempler på bygninger som fikk ny farge er Stiftsgården, Hornemannsgården og Svaneapoteket som alle ble malt i 1958. I dag kjenner vi alle som okergule og «korrekt» fargesatt, men det ble litt rabalder da det ble bestemt at de ikke lenger skulle være hvite. For det hadde de jo «alltid» vært for folk flest. Et annet eksempel på fargesetting av bygninger i Trondheim på 1950-tallet er gateløpet i Munkegata, som ble fargesatt av Arne E. Holm og som i 1982 ble tildelt A.C. Houens Fonds pris for fremragende selvstendig arkitektonisk arbeid. Holm brukte en antikvarisk metodologi for å avdekke tidligere fargesetting.¹⁶

Rørgården i Sandgata er derimot et eksempel på bygning som har blitt anbefalt fargesatt grå av Gunnar Houen, det hadde opprinnelig en gulfarge. Nå er Byantikvaren i samtale med gårdeier om tiltak som også omfatter å skifte farge på fasaden. Bygningen var opprinnelig gulfarget, og eier er åpen for ommaling.

Jeg har plukket ut tre områder eller bygninger, hvorav ett av disse eksemplene er nevnt i modernisme-prosjektet, og jeg har plukket ut bilder som viser disse før og nå for sammenligning.

Hammersborg og Idungården er begge lagt inn i aktsomhetskartet under klasse C.

Et av de områdene er Skjæringen, eller Bynesvegen 4A+B og 6. Dette er tre punkthus i betong i Ila som er oppført i 1955, og tegnet av Knut Bergersen.¹⁷ Området er preget av lav trehusbebyggelse, så punkthusene skiller seg markant fra øvrig bygningsmasse. Trondheim kornsilo, som her ses imellom to av blokkene, er det eneste selskapet av høye bygninger i området.

¹⁶ <https://www.ntnu.no/trykk/publikasjoner/FargeiByen/files/assets/downloads/publication.pdf>, sist aksessert 26.04.19

¹⁷ Personlig kommunikasjon, Margrethe C. Stang, 23.03 2019

Illustrasjon 1¹⁸

Dagens fargesetting av Bynesveien 4A+B og 6. Punkthusene er platekledd i ensartede dempede røde og gule farger. Det at husene er platekledd gir de et mer intetsigende utseende og det er ikke like lett avgjøre bygningens alder ved å bare se på dem.

Illustrasjon 2¹⁹

Illustrasjonen er fra Byantikvarens lysbildearkiv og datert ca. 1955, så fargene er naturlig noe falmet på bildet men her ser man at punkthusene er malt i primærfargene rød, gul og blå. Her er det også malt direkte på betong, noe som gir et annet uttrykk på overflaten. Den matte overflaten gir en mykere refleksjon av lyset enn glatte fasadeplater.

Videre har vi Idungården, som ligger i Olav Tryggvasons gate 24 i Trondheim sentrum. Dette bygget er nevnt i det upubliserede materialet fra modernisme-prosjektet. Første illustrasjon i opprinnelig fargesetting; brunmalt betong med turkise plater under vinduene. Her ser vi hvordan vinduene danner horisontale linjer, et typisk trekk for funksjonalismen. Ytterveggene

¹⁸https://www.flickr.com/photos/trondheim_byarkiv/13400459125/in/album-72157642889259325/, sist aksessert 04.05.19

¹⁹ https://www.flickr.com/photos/trondheim_byarkiv/8134689280, sist aksessert 04.05.19

er ikke bærende da det er bruk av pilotis i konstruksjonen som bærer bygningen, disse er synlige i de to nederste etasjene.

Illustrasjon 3²⁰

Illustrasjon 4²¹

Illustrasjon 4 viser dagens fargesetting. Det brune er blitt hvitmalt, men de turkise platefeltene under vinduene er beholdt. Bygningen framstår som et kaldere innslag i miljøet enn ved foregående fargesetting.

Illustrasjon 5²²

Illustrasjon 5 er Hammersborg borettslag på Byåsen i Trondheim 1964. Området var ferdigstilt i 1953, og ble i 2007 rehabilitert.²³ Det er en frisk bruk av farger, hovedsakelig grønn, blå, gul og rød. Området fremstår som fargerikt og åpent.

²⁰ https://www.flickr.com/photos/trondheim_byarkiv/30094833088/, sist aksessert 04.05.19

²¹ <https://www.eiendomsmegler1.no/Eiendommer/Eiendom/?propertyid=132455304>, sist aksessert 04.05.19

²² https://www.strindahistorielag.no/wiki/index.php?title=Fil:Hammersborg_borettslag_1964.jpg

²³ <http://www.hammersborgborettslag.no/about>, sist aksessert 04.05.19

Illustrasjon 6

Illustrasjon 7

Illustrasjon 8²⁴

Illustrasjon 6-8 viser fargesetting av Hammersborg borettslag i dag. Enkelte boliger har fortsatt en kulørt fargesetting, men området domineres av hvite og grå hus. En del hus har også et påbygg i form av en nymodernistisk kasse kledd med smalt panel som enten er beiset eller malt i en brun tone. Disse ble oppført under rehabiliteringen som pågikk fra 2007-2009.

4. Hvordan den lokale kulturminneforvaltningen jobber med bevaring av modernistisk arkitektur og farger

4.1 Modernisme-prosjektet

Modernisme-prosjektet er noe byantikvar Mette Bye og seniorrådgiver Gunnar Houen har jobbet med siden 2017.²⁵

²⁴ Illustrasjon 6-8 er egne foto

²⁵ Faglig samtale med Gunnar Houen, 27.03 2019

Prosjektet kom til fordi det var nødvendig å kartlegge og registrere bygninger i Trondheim fra perioden for å dokumenteres hva som fins av verneverdier. Målet er også å finne ut av hva som er typisk for Trondheim, samt hvor i byen det befinner seg.

Utdrag fra informasjonstekst om modernisme-prosjektet:

«Da det systematiske antikvariske arbeidet i Trondheim kommune startet først på 1970-tallet, var det gått førti år siden funksjonalismens gjennombrudd i arkitekturen i Skandinavia. Både fagfolk og mange andre har lenge erkjent at tidligere tiders arkitektur kan ha stor kulturell og historisk verdi. De enklere og mer anonyme bygninger og miljøer har vært mindre påaktet og i liten grad sett på som (viktige) kulturminner: Hverken blant politikerne eller hos folk flest var det før 1970 synlig interesse for bevaring av de enklere, småfalne og mer anonyme kulturminnene. Tvert imot: Sanering - dvs. riving - var lenge en vidt omforent målsetting for "slitne" bygningsmiljøer. Kulturminnebredden ble større mens endringen av tidsperspektiv gikk langsommere. Antikvariske verdier var i 1970-årene stort sett objekter og miljøer fra tiden før første verdenskrig, dvs inntil omtrent et halvt århundre tilbake i tid. Det ble sjelden satt fokus på nyere objekter. Endringen i fagmiljøenes tidsperspektiv skjøt først fart på slutten av århundret. Først med erkjennelsen av at det fra de fem tiårene *før* 1970 finnes store kulturelle og historiske verdier som står i fare for å gå tapt om de ikke får beskyttelse; deretter av at det for de fem tiårene *etter* 1970, der by- og bygningsutviklingen har gått enda raskere, foreligger tilsvarende, minst like store utfordringer.

Om vi ser tilbake på de siste tiårene kan vi bli slått av og også forferdet over hvor mye av det vi i dag betrakter som kulturverdier som har gått tapt - til dels ved at unike objekter av høy kvalitet og stor verdi ofte er forsvunnet uten forutgående problematisering og diskusjon.»²⁶

Det fins ingen spesifikk grense for hvor gammel en bygning må være før det har verdier for klassifisering i klasse A, B eller C, men Byantikvaren jobber etter en alder på om lag 70 år.²⁷ Bygninger yngre enn dette har ofte stått i faresonen for enten bli revet eller ombygd, og ettersom modernismen er inntil nylig har vært så «ung» så har massen lenge stått i fare for å forsvinne.

²⁶ Utdrag fra Byantikvarens upubliserte skift om modernisme-prosjektet

²⁷ Faglig samtale med Roy Åge Håpnes, 27.03 2019

4.2 Aktsomhetskart for Trondheim

Det som Byantikvaren registrerer i arbeidet med modernisme-prosjektet legges inn i Aktsomhetskart for Trondheim, som er en form for «vær varsom»-plakat for hus- og gårdeiere. Det viser bl. a bygninger eller områder med ulike verneklasser, som i Trondheim er klasse A (svært høy antikvarisk verdi), B (høy antikvarisk verdi) og C (antikvarisk verdi). Klassifiseringen av bygninger gjelder i hovedsak bebyggelsen før 1960.

Her finner vi også at «... nyere bygninger er unntaksvis vurdert. Noen bygninger fra 1960 og senere er tatt med i klasse C, hovedsakelig på grunn av arkitekturhistorisk verdi.»²⁸

Verneklassene, med unntak av fredete bygg, er ikke underlagt lov hva gjelder endringer med tanke på verneverdier. Her kommer Byantikvaren med råd og veiledning om de blir kontaktet, men har ingen myndighet til å pålegge eller forby noe. Det er opp til hus- og gårdeiere om de velger å følge Byantikvarens anbefalinger.

Hva gjelder fargesetting av bygninger så er det sjeldent at bygninger anbefales malt grå av Byantikvaren. Farger anses her som en del komposisjonen som utgjør arkitekturen, og er bygningen allerede malt i en annen farge enn opprinnelig så gis det råd om tilbakeføring dersom dette skulle være aktuelt. Dette gjelder for øvrig alle bygninger uansett stilhistorisk periode.²⁹

5. Fargeveileder for Trondheim

Byplankontoret startet arbeidet med en fargeregistrering for Trondheim i 2015, kalt «Trondheims farger».³⁰ Årsaken til at arbeidet kom i gang er en stadig sterkere tendens til at alt blir malt grått og hvitt, og fargeveilederen er et virkemiddel for å motvirke dette. En kartlegging og registrering av farger ble startet, og arbeidet er videreført av Kine Angelo. En fargeregistrering ble påbegynt i 2014 med det formål å kartlegge hvilke farger som fins i dagens bybilde.³¹

²⁸ <https://www.trondheim.kommune.no/byantikvaren/kartinfo/>, sist aksessert 26.04.19

²⁹ Faglig samtale med byantikvar Mette Bye, 18.03 2019

³⁰ Faglig samtale med Kine Angelo, 19.03 2019

³¹ <https://www.ntnu.no/trykk/publikasjoner/FargeiByen/files/assets/downloads/publication.pdf>, sist aksessert 26.04.19

«Trondheims farger» er mer enn kun en fargepalett fordi den også diskuterer bl. a sammensetning, og hvordan materialer og underlag som fargesettes påvirker fargene. Fargeveilederen gjelder hovedsakelig historiske farger, og skal være til hjelp for arkitekter, huseiere og byutviklere når det planlegges nye bygg i byen. Det er en veileder, og ikke en fasit på hvilke farger man skal bruke.³² Den gir en pekepinn på hvilke farger som er typiske for Trondheim, og hvor på spekteret i NCS-systemet man finner farger som vil harmonere i bybildet. Det visuelle ved å vise eksempler på hvilke farger som er brukt og sammensetning av farger er til stor hjelp når man skal fargesette bygninger. Trondheim er en by med både gamle og nye bygninger om hverandre, og ved en gjennomtenkt fargesetting kan man få til et samspill som skaper en helhet til tross for kontraster i byggestil.

6. Drøfting

Et spørsmål som melder seg er: hvor er vi om 15 år dersom bygningsmassen fra modernismen ikke bevares fordi det ikke er «gammelt nok» i dag? En dag vil man undres over hvor alle bygningene fra 1950 og framover tok veien om det ikke bevisstgjøres nå at de også innehar verneverdier, selv om de kanskje ikke føles like verdifulle som Stiftsgården i sammenligning. Mange av bygningene fra 1950 og fremover har stått i fare for å forsvinne fordi de stått i en posisjon mellom utdatert eller verdig av bevaring. Det er typisk at bygninger yngre enn 70 år anses som akkurat litt for unge til at de er verdt å bevare, og innvendig er de såpass slitne at en full renovering er bedre enn å reparere det som er. Slik forsvinner modernismen bit for bit, spesielt blant bolighus som ofte går «under radaren» fordi de er ett av mange.

Forretningsbygg blir gradvis modernisert ved å male om til grått eller hvitt utvendig, mens interiør rives ut etter hver leietager fordi det må tilpasses ny bruk.

Den nære fortiden, men også samtiden, har verdier og kvaliteter som er verdt å bevare. Det er lett å tenke at «det ikke er så farlig» når ting fortsatt føles relativt nye og slik ikke ta vare på det. Dette gjelder ikke bare bygninger og arkitektur, men også gjenstander, klær og immaterielle ting som sanger, ord og uttrykk – og ikke minst fargesetting. Gamle tapeter fjernes fordi man ønsker slette, matte og ensartede vegger og interiør og eksteriør males om

³² Faglig samtale med Kine Angelo, 19.03 2019

fordi det er umoderne. Med dette forsvinner de gamle fargepalettene, for de færreste tar seg tid til å dokumentere dette i særlig grad før oppussing.

Som tidligere nevnt er Hammersborg borettslag og Idungården lagt inn i aktsomhetskartet i klasse C – antikvarisk verdi, så da er det erkjent at disse innehar verdier som det er ønskelig å ta vare på. Fargesetting vil nok være en naturlig del av vurderinger og anbefalinger i framtiden, men hvor knyttet dette vil være til original eller tidstypisk fargesetting for modernismen vites ikke. Fargeveilederen er basert på dagens fargesetting av bygninger i Trondheim, og hvorvidt en bygning har beholdt sin originale fargesetting ved tidspunkt for registrering kan variere stort. Det man har fått ut av registreringen er hvilke farger som er typisk for Trondheim, uavhengig av stilperiode.

Bidrar et relativt svakt vern av farger til mindre respekt for stilperiodens fargesetting, eller kan det settes i sammenheng med tilgjengelighet og at alle nå kan male selv? Fra 1950-årene og utover blir farger allemannseie da den moderne malingen kommer, nå er ikke pris lenger avhengig av hvilket pigment man behøver, en hvit eller blå maling koster det samme som en tradisjonell rød. Og det markedsføres at nå kan man gjøre det selv!

Kanskje er det en kombinasjon av disse to faktorene. Huseiere tar gjerne kontakt med Byantikvaren vedrørende spørsmål ved om- eller påbygging av hus fordi dette allerede er regulert gjennom lov. Byantikvaren i Trondheim er en veiledende enhet, og har ikke myndighet til å pålegge eller forby gjennom vedtak. Mange er usikre på hvordan tolke lovtekst, og ønsker veiledning til hvilken instans de skal henvende seg til, hva som er søknadspliktig eller annet som må dokumenteres. Ved spørsmål om ombygging eller annen endring av bygninger så gir Byantikvaren veiledning og anbefalinger, men det er likevel opp til den enkelte eier å ta dette til følge. Det er ønskelig fra byantikvarens side at man bevarer bygningens særpreg og fargesetting.

Fargesetting er ikke regulert gjennom lov, og dermed har man stått litt friere her. Det at også «alle» kan male, uavhengig av kunnskap om både farger, underlag og malingstyper kan også ha bidratt til at fargesetting anses som en enkel del av det å vedlikeholde et hus. Det er ikke lenger behov for fagfolk til dette i manges øyne.

Spørsmålet er om regulering av fargesetting vil virke for inngripende i eiendomsretten, for eier man sitt eget hus så har man pr i dag faktisk lov til å male det selv. Også i den fargen man selv ønsker, så lenge bygningen ikke er underlagt fredning. Fredning er den sterkeste form for vern, og en fredning innebærer vedtak som inngriper i eiendomsretten. Så lenge en bygning ikke innehar verdier som tilsier fredning eller bevaring klasse A, så må man finne seg i at deler av massen vil forsvinne eller endres. Dels fordi vi ikke kan bevare alt som fins, og dels fordi alt ikke nødvendigvis er verdt å bevare, selv om det er både vakkert og gammelt. Er en bygning av typen «tretten på dusinet» så har man ingen argumenter for bevaring.

De siste 15-20 årene har det vært en stadig økende trend med å male hus i grått. Grå er en passiv farge, og vi bor langt nord med et stadig skiftende vær. Når hele strøk males grå, så påvirker det oss psykisk mer enn det vi kanskje tror. Mange velger grått fordi det er trygt og «tidløst», men historisk sett så har ikke grått vært like utbredt som det er i dag. Og med at så mange velger grått, så er det blitt en trend som er typisk for vår tid – det er altså ikke tidløst. Grått – ikke så nøytralt som man kanskje skulle tro, hva skjer om hele nabolag blir grå? Eller bygninger i et helt bymiljø?

Modernismen var preget av klare, sterke farger og en lek med form og farger, men som vi kan se av flere bilder på side 10, 11 og 12 så har vi i den senere tid dempet fargene og gjort bygninger mer anonyme i grått. Modernismen i Trondheim var ifølge Gunnar Houen preget av lyse og duse farger, med unntak av bygninger som ble fargesatt i oker og rød som var ansett som typisk norske farger. Dette gjelder spesielt bygninger i Trondheim sentrum. Blant bolighus ser vi at farger var mer brukt, og gjerne i primærfargene. Den romantiske ideen om pastellfargede hus stemmer ikke helt, men fargebruken var likevel sprek. Hammersborg, Idungården og Skjæringen har alle i dag fått et endret uttrykk gjennom fargesetting enn tidligere.

Samtidig kan man spørre seg: må det være farger for at det skal være riktig?

Det å jobbe med farger er ingen vitenskap. Det fins ingen fasit, og hvordan vi oppfatter farger er subjektivt selv om det finnes visse regler som er gyldige. Noen kan mene at et gatestrekk i grått vil være pent og ryddig, mens andre vil oppfatte det som dystert. Farger påvirker oss ulikt, noen er mer sensitive for fargens psykologi enn andre. Jeg tør likevel hevde at det er uheldig med monokrom fargesetting i gråskala, spesielt om det er gjort uten hensyn til bygningens alder, arkitektoniske kvaliteter eller omgivelser. Og grå er heller ikke bare grå,

grå kan være både rosa, gul og blå – og dette er det mange som ikke oppfatter når de velger farge. Jeg har selv erfaring med huseiere, både som maler og fargekonsulent, som kommer for hjelp med valg av farge. Til slutt så velger de likevel ikke den fargesettingen som anbefales – fordi det er jo til syvende og sist opp til dem.

Det samme gjelder med det å «se» fargene, mange vil ha grå - og de velger grå. Likevel kommer de tilbake og sier at fargen er blå, fordi det kan være vanskelig å oppfatte undertoner for det utrente øyet. De har da valgt grått fordi det var det «sikre» valget, og likevel ble det altså feil. Her kan da en fargeveileder komme til nytte, som da har en faglig tyngde, og som man kan legge til grunn for sin argumentering for fargesetting.

Fargeveilederen «Trondheims farger» vil være et godt verktøy til bruk for fargesetting, både for amatører og profesjonelle.

Ved hjelp av denne kan man veilede de som er usikre til å ikke velge en farge som på en liten fargeprøve ser bra ut, men på en stor fasade blir for skrikende mot sine omgivelser. Eller at den «skifter» farge så fort den males på en fasade fordi naturlig lys har en helt annen virkning enn kunstig belysning innendørs.

Ved at kommunen og Byantikvaren løfter den fram og benytter seg av den som grunnlag i sine anbefalinger så vil det kanskje på sikt gjøre at man øker bevisstheten rundt temaet. Hadde man også kunnet fått den inn som en del av pensum til malerlæringer så vil framtidens malere også ha en bedre kunnskap og forståelse for dette.

7. Konklusjon

Hvordan er bevaring av bygninger fra modernismen i Trondheim prioritert fra vernemyndighetenes side? Og hvilken rolle spiller farger i denne sammenhengen?

Fram til 1970-tallet rådet tanken om sanering fremfor bevaring blant både politikere og folk flest. Dette har ført til at noe av massen innenfor den modernistiske retning har forsvunnet uten videre diskusjon. Da man innså at tiårene før og etter 1970-tallet også hadde bevaringsverdier så ble man mer bevisst på de modernistiske bygninger. Det er likevel ikke rettet spesielt fokus mot disse, ikke før man i 2017 startet kartlegging og registrering av de gjenværende bygninger i Trondheim. Dette som et forsøk på å dokumentere og bevare for ettertiden slik at ikke massen går tapt. Byantikvaren i Trondheim jobber aktivt med å bevare gjennom modernisme-prosjektet. Ved å skape et register over modernistiske bygninger så skaper man også en bevissthet for hva vi har, og at moderne bygninger er verdt å bevare.

Fargesetting fra modernismen er ikke vektlagt i like stor grad, da det først og fremst er viktig å få ferdigstilt registreringen av bygningene. Byantikvaren anbefaler at man tilbakefører fargesetting til originalt dersom de får henvendelser om dette, men det er likevel kun en anbefaling. Om ikke bygningen er underlagt fredning eller er i klasse A på aktsomhetskart, så fins det ingen hjemmel for å kreve en viss fargesetting. Slikt sett står vern av farger noe svakere enn for eksempel vern av arkitektur. Fargesetting er likevel noe kommunen og Byantikvaren jobber med gjennom anbefalinger, og arbeidet med fargeveileder for Trondheim. Det er ønskelig at man fargesetter i samspill med øvrig miljø og stilepoke dersom huset er av alder. Fargeveilederen er også kun veiledende, til hjelp og støtte med register av farger som er typiske for Trondheim og hvordan man kan velge en farge som passer inn i fargepaletten for Trondheim.

Fargesetting av bygninger er ikke underlagt restriksjoner på bygninger uten vern, og med dagens lette tilgang til både variasjon i farger og maling så er det opp til hver enkelt huseier å fargesette huset. Da mange er usikre på hvordan fargesette ved bruk av kulører så har trenden i mange år vært å velge hvitt eller grått, fordi det er farger som anses som trygge. Det har i sin tur ført til en stadig gråere fargesetting i Trondheim, noe som har en uheldig effekt i vårt kalde og værfulle klima. En bevisstgjøring i form av fargeveileder og publisering av modernisme-prosjektet kan bidra til å skape refleksjon rundt dette med fargesetting, og kanskje inspirere til rikere variasjon i kulører i framtiden.

Litteraturliste

Brekke m fl. (2008). *Norsk arkitekturhistorie – Frå steinalder og bronsealder til det 21.hundreåret*. Oslo: Det Norske Samlaget. S. 368-369.

Drange, T m fl. (2011). *Gamle trehus – Historikk, reparasjon og vedlikehold*. Universitetsforlaget AS.

Internettkilder

Adresseavisen. (13.11.02) Arkitekturen når nye høyder. Hentet fra <https://www.adressa.no/nyheter/trondheim/article84139.ece>, sist aksessert 27.03.19

Adresseavisen. (08.03.14) «Munken» som forsvant. Hentet fra https://www.adressa.no/nyheter/adressa_noogda/article9221599.ece, sist aksessert 30.03.19

Betydningsdefinisjoner. (u.å.) Betydning tertiærfarge. Hentet fra <http://www.betydning-definisjoner.com/Tertiærfarge>, sist aksessert 26.04.19

Bygg og bevar. (17.01.19) Finn Fargene! Fargekoder til gamle hus. Hentet fra <https://www.byggogbevar.no/pusse-opp/maling/artikler/finn-fargene>, sist aksessert 26.04.19

Det norske akademis ordbok. (u.å.) Sekundærfarge. Hentet fra <https://www.naob.no/ordbok/sekundærfarge>, sist aksessert 26.04.19

Eiendomsmegler1. (u.å.) Olav Tryggvasons gate 24, Trondheim. Hentet fra <https://www.eiendomsmegler1.no/Eiendommer/Eiendom/?propertyid=132455304>, sist aksessert 04.05.19

Flickr. (u.å.) Trondheim byarkivs lysbildesamling. Idungården. Hentet fra https://www..com/photos/trondheim_byarkiv/30094833088/, sist aksessert 04.05.19

Flickr. (u.å.) Trondheim byarkivs lysbildesamling. Høyblokkene i Ila og Bynesveien. Hentet fra https://www.flickr.com/photos/trondheim_byarkiv/13400459125/in/album-72157642889259325/, sist aksessert 04.05.19

Flickr. (u.å.) Trondheim byarkivs lysbildesamling. (10.10.12) Ilsvikøra. Hentet fra https://www.flickr.com/photos/trondheim_byarkiv/8134689280, sist aksessert 04.05.19

Hammersborg borettslag. (u.å.) Om Hammersborg. Hentet fra <http://www.hammersborgborettslag.no/about>, sist aksessert 04.05.19

Jusleksikon. (14.02.17) Lex specialis. Hentet fra https://jusleksikon.no/wiki/Lex_specialis, sist aksessert 04.05.19

Nasjonalmuseet. (u.å.) Villa Stenersen. Hentet fra <http://www.nasjonalmuseet.no/Villa+Stenersen.9UFRrG32.ips>, sist aksessert 25.04.19

NRK. (14.08.16) Norge i koks, kalk, og grått. Hentet fra https://www.nrk.no/trondelag/xl/norge-i-koks_-kalk-og-gratt-1.13078142, sist aksessert 26.04.19

NTNU. (2014). Farge i byen. Hentet fra <https://www.ntnu.no/trykk/publikasjoner/FargeiByen/files/assets/downloads/publication.pdf>, sist aksessert 26.04.19

Riksantikvaren. (2012) Villa Stenersen på Vinderen i Oslo er fredet. Hentet fra <https://www.riksantikvaren.no/Fredning/Fredninger/2012/Villa-Stenersen-paa-Vindern-i-Oslo-er-fredet>, sist aksessert 25.04.2019

Riksantikvaren. (30.10.12) Fredningsvedtaket for Anne Maries vei blir stående. Hentet fra <https://www.riksantikvaren.no/Aktuelt/Nyheter/2012/Fredningsvedtaket-for-Anne-Maries-vei-blir-staaende>, sist aksessert 25.04.2019

Store norske leksikon. (30.04.19) Nanometer. Hentet fra <https://snl.no/nanometer>, sist aksessert 14.03.19

Store norske leksikon. (26.11.18) NCS. Hentet fra

<https://www.naob.no/ordbok/sekundærfargehttps://www.naob.no/ordbok/sekundærfargehttps://snl.no/NCS>, sist aksessert 26.04.19

Strinda historielag. (10.11.14). Hentet fra

https://www.strindahistorielag.no/wiki/index.php?title=Fil:Hammersborg_borettslag_1964.jpg

Strinda historielag. (22.09.16) Munken. Hentet fra

<https://www.strindahistorielag.no/wiki/index.php?title=Munken>, sist aksessert 30.03.19

Trondheim kommune. (14.02.19). Aktsomhetskart kulturminner. Hentet fra

<https://www.trondheim.kommune.no/byantikvaren/kartinfo/>, sist aksessert 26.04.19

Upubliserte kilder

Mette Bye, Gunnar Houen. (Pr. 03.05 2019). Internt dokument fra Byantikvarens database. Modernismen i Trondheimsarkitekturen. Lenke med lesetilgang gitt av arkitekt og antikvar Kjersti Bodin ved Byantikvaren i Trondheim.

Bildefortegnelse

Illustrasjon 1: Byantikvarens lysbildesamling på Flickr, Skjæringen i dag, Bynesvegen 4A+B og 6. Lastet ned 04.05.19

https://www.flickr.com/photos/trondheim_byarkiv/13400459125/in/album-72157642889259325/

Illustrasjon 2: Byantikvarens lysbildesamling på Flickr, Skjæringen ca. 1955, Bynesvegen 4A+B og 6. Lastet ned 04.05.19

https://www.flickr.com/photos/trondheim_byarkiv/8134689280

Illustrasjon 3: Byantikvarens lysbildesamling på Flickr, Idungården original fargesetting, 1983. Lastet ned 04.05.19

https://www.flickr.com/photos/trondheim_byarkiv/30094833088/

Illustrasjon 4: Eiendomsmegler1, Idunngården i dagens fargesetting. Lastet ned 04.05.19

<https://www.eiendomsmegler1.no/Eiendommer/Eiendom/?propertyid=132455304>

Illustrasjon 5: Strinda historielag, Hammersborg borettslag i 1964. Lastet ned 04.05.19

https://www.strindahistorielag.no/wiki/index.php?title=Fil:Hammersborg_borettslag_1964.jpg

Illustrasjon 6-8: Egne foto tatt 10.04.19